

ΔΙΚΑΙΪΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΙΣ “ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ” ΤΟΥ ΑΠΟΥΛΗΙΟΥ*

Ὁ πολυδιαβασμένος καὶ πολυταξιδεμένος ρήτορας, φιλόσοφος καὶ μυστικιστῆς Ἀπουλήιος (Apuleius), ποὺ ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰῶνος μ.Χ. καὶ καταγόταν ἀπὸ τὴν πόλη Μαδαύρα (Madaura) ἢ Μάδουρο¹ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀφρικῆς (στὰ σύνορα Νουμιδίας καὶ Γαιτουλίας, στὴ σημερινὴ Ἀλγερία), μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἔργων ἔγραψε καὶ τὸ περίφημο καὶ μόνο ἀκέραιο σωζόμενο ρωμαϊκὸ μυθιστόρημα *Metamorphoses* (Μεταμορφώσεις), τὸ ὁποῖο ὁ Αὐγουστῖνος μνημονεύει ὡς *Asinus aureus* (Χρυσὸς γάιδαρος) καὶ τὸ ὁποῖο, ὡς γνωστόν, ἔχει τὴν ἴδια ὑπόθεση μὲ δύο ἑλληνικὰ μυθιστορήματα: τὸ ἀποδιδόμενο, ὄχι ἀναμφισβήτητα, στὸ Λουκιανὸ *Λούκιος ἢ ὄνος* καὶ τὸ μνημονευόμενο ἀπὸ τὸν πατριάρχη Φώτιο *Λουκίου Πατρώως Μεταμορφώσεις*².

Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἀπουληίου περιέχει, ὅπως κατὰ κανόνα συμβαίνει στὰ μυθιστορήματα ἀλλὰ καὶ στοὺς μύθους καὶ στὰ παραμύθια, πολλὰ στοιχεῖα τῆς πραγματικότητος, ἀπὸ τὴν ὁποία εἶναι δύσκολο νὰ ἀπαλλαγῇ ἀκόμη καὶ ὁ μεγαλύτερος καὶ πλέον ταλαντοῦχος συγγραφέας.

Ὅπως προκύπτει δηλ. ἀπὸ τὴ μελέτη, τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀπουληίου βασίζεται σὲ μορφές τοῦ βίου ποὺ φανερώνουν τὴν πολιτισμικὴ δομὴ τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀποκαλύπτουν τὰ ἐνυπάρχοντα στὶς περιγραφόμενες πολιτισμικὲς μονάδες στοιχεῖα. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὁ εὐρυμαθὴς Ἀπουλήιος ἔχει ὀξὺ ἐρευνητικὸ βλέμμα καὶ κατορθώνει νὰ πρωτοτυπῇ ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν προτύπων τοῦ δι-

* Ἀνακοίνωση γενομένη στὸ Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σὲ ἡμερίδα Λατινικῆς Φιλολογίας ὀργανωθεῖσα ἀπὸ τὸ Τμῆμα Ἑλληνικῆς Φιλολογίας μὲ θέμα: «Ρωμαϊκὸ μυθιστόρημα» (Κομοτηνὴ, 17.5.2001).

1. Δημητρίου Εὐθ. Κουτρούμπα, *Ἡ Ὑπάτη στὶς «Μεταμορφώσεις» τοῦ Ἀπουληίου*, Πρακτικὰ Α' Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἑρευνῶν, Λαμία 1993, σ. 87.

2. M. Schanz – C. Hosius, *Geschichte der römischen Literatur*, 3. Teil, München 1969 (1922³), σ. 107-108. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἴσως σχετίζεται μὲ τὸ σωζόμενο ποὺ ἀποδίδεται στὸν Λουκιανό. Πάντως ἡ προφανὴς σχέση μεταξὺ τῶν τριῶν (;) αὐτῶν κειμένων εἶναι πολὺ περίπλοκη.

νοντας νέες πτυχές και διεισδύοντας στη φύση και τη δυναμική των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής δομής. Κάτω από αυτό το πρίσμα ο συγγραφέας θα μπορούσε να ταξινομηθῇ στις πρόδρομες μορφές τῆς πολιτισμικῆς ἀνθρωπολογίας.

Ἀπὸ τὶς πολλὲς πλευρὲς θεωρήσεως τῆς σύγχρονης του ζωῆς καὶ κοινωνίας, ποὺ προσφέρουν οἱ «Μεταμορφώσεις», ἐπιλέξαμε στὴ σύντομη ἀνακοίνωσή μας ἐκείνη ποὺ ἀφορᾷ στὸ δίκαιο τῆς ἐποχῆς, ἀφήνοντας ὅμως ἔξω τὴν στενὰ συνδεδεμένη μὲ αὐτὸ κοινωνικὴ ὀργάνωση ποὺ θὰ μᾶς πῆγαινε πέρα ἀπὸ τὰ καθορισμένα χρονικὰ πλαίσια.

Ἐτσι στὸ ἔργο ἀναφέρονται διατάξεις ποὺ ἀφοροῦν εἴτε στὸ δημόσιο εἴτε καὶ στὸ ἰδιωτικὸ δίκαιο. Συγκεκριμένα τὶς διατάξεις αὐτὲς κατατάσσουμε ὡς ἑξῆς:

I. ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

- α. Συνταγματικὲς ἀρχές.
- β. Ποινικὸ δίκαιο.
- γ. Ἀστικὸ καὶ ποινικὸ δικονομικὸ δίκαιο.

II. ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ.

- α. Ἀστικὸ δίκαιο
 1. Οἰκογενειακὸ δίκαιο.
 2. Κληρονομικὸ δίκαιο.
- β. Ἐμπορικὸ δίκαιο.

Ἐρχόμαστε πρῶτα στὴν περίπτωση I τοῦ δημοσίου δικαίου:

I. ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

α. Συνταγματικὲς ἀρχές

Ὁ τομέας αὐτὸς ἐκφράζει γενικὲς ἀρχές τοῦ δικαίου καὶ ἐκεῖνες ποὺ συνήθως χρησιμεύουν ὡς βάση γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας καὶ τῆς νόμῳ συντεταγμένης πολιτείας. Στὸ ὑπὸ μελέτην ἔργο παρατηρήσαμε τὶς ἑξῆς περιπτώσεις:

Στὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ ἔκτου βιβλίου τῶν «Μεταμορφώσεων» ἐμφανίζεται ὁ νόμος «*de servo corrupto*», δηλ. νὰ μὴ δίνη κανεὶς καταφύγιο σὲ δοῦλο ἐνάντια στὴ θέληση τοῦ ἀφέντη του: «*tunc etiam legibus, quae servos alienos profugos invitis dominis vetant suscipi, prohibeor*». (6, 4, 5)³.

Ὁ νόμος αὐτὸς φανερώνει τὸ status civitatis, κατὰ τὸ ὅποιο ἡ κατώτατη ἀνθρώπινη τάξη, οἱ δοῦλοι, δὲν ἐθεωροῦντο ὡς πρόσωπα ἀλλὰ ὡς πράγματα

3. Τὰ παρατιθέμενα λατινικὰ κείμενα ἔχουν ληφθῇ ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Edwardt Brandt, *Apuleius, Der goldene Esel, Metamorphosen*, Stuttgart (Heimeran, Tusculum Bucherei) 1963².

(res). Ἡ οἰκτρὴ κατάστασις αὐτῶν σὲ ἄλλο χωρίον προκαλεῖ τὴν ἀναφώνησιν: Θεέ μου, τί εἶδους ἀνθρωπάκια: *Dii boni, quales illic homunculi*, ἐνῶ στὴ συνέχεια δίδεται ἀνατριχιαστικὴ περιγραφή τῆς θέσης τους: *vibicibus lividis totam cutem depicti dorsumque plagosum scissili centunculo magis inumbrati quam oblecti, nonnulli exiguo tegili tantum modo pubem iniecti, cuncti tamen sic tunicati, ut essent per pannulos manifesti; frontes litterati et capillum semirasi et pedes anulati; tum ludore deformes et fumosis tenebris vaporosae caliginis palpebras adesi...* (9, 12, 3-4).

Ἄλλοῦ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ὑπαγόμενη στὸ Συνταγματικὸ μας δίκαιο ἰσονομία, τὴν κατάργησιν τῶν διακρίσεων μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἀμερόληπτη ἀντιμετώπισιν ἀπὸ τὸν νόμο πλουσίων καὶ φτωχῶν: *tunc unus e tribus fratribus incunctanter et paulo liberius respondit frustra eum suis opibus confisum tyrannica superbia comminari, cum alioquin pauperes etiam liberali legum praesidio de insolentia locupletium consueverint vindicari* (9, 36, 2).

β. Ποινικὸ δίκαιο

Στὴν κατηγορίαν αὐτὴ δικαιοῦχων διατάξεων σημειώνονται οἱ ἐξῆς περιπτώσεις:

1. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνταπόδοσης καὶ ἀποζημίωσης τοῦ παθόντος. Αὐτὴ τὴ συναντοῦμε στὴν περίπτωση ποὺ δύο μαυροφορεμένες γυναῖκες συγγενεῖς τῶν φονευθέντων κρατώντας καὶ ἓνα μικρὸ παιδί ἐμφανίζονται θρηνώντας ἐνώπιον τῶν δικαστῶν ζητώντας ἐκδίκηση γιὰ τοὺς σκοτωμένους καὶ βοήθεια γιὰ τὶς χῆρες καὶ τὸ ὀρφανὸ παιδί "per commune ius humanitatis":

Inter haec quaedam mulier per medium theatrum lacrimosa et flebilis atra veste contexta parvulum quendam sinu tolerans decurrit ac pone eam anus alia pannis horridis obsita paribusque maesta fletibus... "Per publicam misericordiam, per commune ius humanitatis, aiunt, "miseremini indigne caesorum iuvenum nostraeque viduitati ac solitudini de vindicta solacium date. certe parvuli huius in primis annis destituti fortunae succurrite et de latronis huius sanguinis legibus vestris et disciplinae publicae litate". (3, 8, 1-4).

Τὴν ἴδια ἀρχὴ τῆς ἀνταπόδοσης, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται περὶ αὐτοδικίας, ἀλλ' ἐν ἀμύνη εὐρισκομένων πολιτῶν, συναντοῦμε καὶ στὴν περίπτωση τῶν 3 ἀδελφῶν ποὺ ἀντιμετώπισαν τὰ ἄγρια σκυλιὰ καὶ τὶς φονικὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἀγέρωχου, ἀδελφάγου καὶ ἀδίσταχτου πλούσιου νέου, ποὺ καταπατοῦσε καὶ λῆστευε τὰ κτήματα τῶν ἀδυνάμων γειτόνων του: *Tunc reliqui fratres...contendunt ad divitem atque... lapidibus crebris in eum velitantur. at ille cruentus... percussor iniecta lancea duorum alterum per pectus medium transadegit... quippe*

insperato et longe contra eius opinionem resistens iuuenis... multis et crebris ictibus inpuram elidit divitis animam... (9, 37, 4-38, 6).

2. Τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας τῶν θυμάτων ἀποτελοῦσε λόγο ἐπιτάσεως τῆς ποινῆς:

“Ἐτσι ἡ γριὰ μάννα τῶν σκοτωμένων στὸ ἔνατο κεφάλαιο τοῦ τρίτου βιβλίου ζητεῖ ἀπὸ τὸ δικαστήριο πρὶν ἀπὸ τὴν τιμωρία νὰ ξεσκεπάσουν τὰ φέρετρα γιὰ νὰ διαπιστώσουν ὅλοι ὅτι οἱ νεκροὶ εἶναι νέοι, προκειμένου νὰ ἐπιβληθῇ μεγαλύτερη ποινὴ: *Sed anus illa, quae fletivus cuncta turbaverat, “Prius”, inquit, “optimi, cives, quam latronem istum miserorum pignorum meorum peremptorem cruci affigatis, permittite corpora necatorum revelari, ut et formae simul et aetatis contemplatione magis magisque ad iustam indignationem arrecti pro modo facinoris saeviat”* (3, 9, 3-4).

3. Γιὰ τὴν περίπτωση μοιχείας προβλεπόταν ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου βάσει τοῦ Ἰουλίου νόμου (*Lex Iulia de adulteriis*): *ad discrimen... ac ne iuris quidem severitate lege de adulteriis vocabo capitis tam venustum tamque pulchellum puellum, sed plane cum uxore mea partiario tractabo.* (9, 27, 4).

Στὴν περίπτωση δὲ ποὺ ἡ μοιχεία συνέτρεχε καὶ μὲ ἄλλα κακουργήματα, ὅπως ἡ ἐκ προμελέτης δηλητηρίαση τοῦ συζύγου γιὰ νὰ κληρονομηθῇ ἡ περιουσία του, ἡ ποινὴ μπορούσε νὰ εἶναι λιθοβολισμὸς ἢ ὁ διὰ τῆς πυρᾶς θάνατος:

Occurrit atratus quidam maestus in lacrimis genialem canitiem revellens senex et manibus ambabus invadens torum voce contenta quidem... “Per fidem vestram” inquit, “Quirites, per pietatem publicam perempto civi subsistite et extremum facinus in nefariam scelestamque istam feminam severiter vindicate. haec enim nec ullus alius miserum adolescentem, sororis meae filium, in adulteri gratiam et ob ptaadam hereditariam extinxit veneno”. (2, 27, 2-5).

4. Ἡ δωροδοκία, γράφει ὁ Ἀπουλήιος, δὲν εἶναι σπάνια καὶ μετὰξὺ τῶν δικαστῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Πάρις ὡς κριτὴς δωροδοκῆθηκε γιὰ νὰ δώσῃ τὸ μῆλο στὴν Ἀφροδίτη:

Quid ergo miramini, vilissima capita, immo forensia pecora, immo vero togati vulturii, si toti nunc iudices sententias suas pretio nundinantur, cum rerum exordio inter deos et homines agitatum iudicium corruperit gratia et... iudex rusticanus... (10, 33, 1).

5. Ἡ ἔννοια τοῦ διὰ παραλείψεως τελουμένου ἐγκλήματος τοῦ νεωτέρου ποινικοῦ δικαίου ὑπῆρχε καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀπουλήϊου. Μνημονεύει ὅτι ὅποιος ἀρνεῖται νὰ βοηθήσῃ κάποιον σὲ θανάσιμο κίνδυνο εἶναι ἔνοχος σύμφωνα μὲ τὰ χρηστὰ ἦθη καὶ συνήθως τιμωρεῖται: *an ignoras eos etiam, qui morituris auxilium salutare denegarint, quod contra bonos mores id ipsum fecerint, solere puniri?* (7.27.8).

6. Ἡ εὐθανασία ἀντιμετωπιζόταν ὡς ἀνθρωποκτονία διαπραχθεῖσα ἐκ μέρους ἐκείνου ποὺ τὴν διέπραττε γιὰ νὰ ἀπαλλάξῃ δῆθεν ἀσθενῇ ἀπὸ ἀνίατη ἀρ-

ρώστια: "Ἐτσι π.χ. στὴν περίπτωση χορηγήσεως δηλητηρίου: *Furcifer iste venenum praesentarium comparare sollicitus centumque aureos solidos offerens pretium me non olim convenerat, quod aegroto cuidam dicebat necessarium qui morbi inextricabilis veterno vehementer implicitus vitae se cruciatui subtrahere gestiret.* (10, 9, 1).

γ. Ἀστικὸ καὶ ποινικὸ δικονομικὸ δίκαιο

1. Διαιτησία

Ἔνας ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους τρόπους ἐπιλύσεως διαφορῶν εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ διαδικασία τῆς διαιτησίας, στὴν ὁποία προσέφευγαν οἱ ἀντίπαλοι ἐκουσίως καὶ ἡ ὁποία καθιερώθηκε κατόπιν στὴν πολιτικὴ δικονομία διὰ νόμων.

Τῇ διαδικασίᾳ αὕτῃ συναντοῦμε στὴν περίπτωση παραβίασης ὁρίων καὶ κτήματος γειτονικοῦ ἀπὸ ἀλαζόνα πλούσιο. Ὁ θιγόμενος ἀγρότης προσκάλεσε πολλοὺς φίλους καὶ ἄλλους κοντινοὺς πολῖτες νὰ σπεύσουν γιὰ νὰ διαπιστώσουν καὶ ἀποτρέψουν τὴν ἀδικία εἰς βάρος του. Ἀλλὰ ὁ πλούσιος δὲν ἀποδέχεται τὴν διameσολάβηση αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς πρὸς ἐπίλυση τῆς διαφορᾶς καὶ προχωρεῖ σὲ αὐτοδικία ἐγκληματική. "Ἐτσι ἡ διαιτησία ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ τὴν συγκατάθεση καὶ τῶν δύο πλευρῶν (ἐκούσια διαιτησία) δὲν μπορεῖ νὰ γίνη. Μόνον ἐὰν εἶχε τὸ χαρακτῆρα τῆς ἀναγκαστικῆς διαιτησίας, ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸν νόμο, θὰ μποροῦσε νὰ προχωρήσῃ: *tunc agrestis, verecundus alioquin, avaritia divitis iam spoliatus...amicos plurimos ad demonstrationem finium trepidans eximie corrogarat... Nec tamen ille vesanus tantillum praesentia multorum civium territorius... adseverat parvi se pendere tot mediatorum praesentiam;* (9, 35, 5-36, 1).

Στὰ δικονομικὰ δίκαια ἀναφέρονται ἐπίσης πολλὲς ἄλλες περιπτώσεις, ὅπως οἱ ἀκόλουθες:

2. Ἡ διαδικασία προσαγωγῆς τοῦ ὑποδίκου καὶ διεξαγωγῆς τῆς δίκης: Ὁ ὑπόδικος προσάγεται στὸ μέσον τῆς ὀρχήστρας τοῦ θεάτρου, ὁ κήρυκας τοῦ δικαστηρίου καλεῖ ὅποιους ἔχουν ἐπιβαρυντικὰ στοιχεῖα νὰ προσέλθουν νὰ μαρτυρήσουν, ἕνας γέρος προσέρχεται ὡς μάρτυρας κατηγορίας, ὁπότε μὲ κλεψύδρα ὀρίζεται ὁ χρόνος ὁμιλίας του: *tunc me per proscaenium medium velut quandam victimam publica ministeria producunt et orchestrae mediae sistunt. Sic rursum praeconis amplo boatu citatus accusator quidam senior exsurgit et ad dicendi spatium vasculo quoidam in vicem coli graciliter fistulato ac per hoc guttatim defluo infusa aqua populum sic adorat:* (3, 2, 9-3, 1)

3. Ἡ ἀπολογία τοῦ κατηγορουμένου.

Ὁ κατηγορούμενος μὲ κλάματα καὶ ἱκεσίες πρὸς τοὺς δικαστές, ἀλλὰ καὶ

μὲ ἐπικλήσῃ τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Δίκης προσπαθεῖ νὰ συγκινήσῃ τοὺς κριτές του: *Haec profatus rursum lacrimis obortis porrectisque in preces manibus per publicam misericordiam, per pignorum caritatem maestus tunc hos tunc illos deprecabar. cumque iam humanitate commotos, micericordia fletuum adfectos omnis satis crederem, Solis et Iustitiae testatus...* (3, 7, 1-2).

4. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀμφοτέρωθεν ἀκροάσεως.

Σὲ ἄλλη περίπτωση τοῦ δεκάτου βιβλίου οἱ δικαστὲς ἐφαρμόζουν τὴν δικονομικὴ αὐτὴ ἀρχή, τῆς ὁποίας οἱ ἀπαρχές ἀνάγονται στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ δίκαια. Οὐμίζομε τὸ σολώνειο παράγγελμα: *Μηδενὶ δίκην δικάσης πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσης*. Τὴν ἀρχὴ αὐτὴ, ἀναφέρει ὁ Ἀπουλῆσιος, δὲν τηροῦν οἱ βάρβαροι καὶ οἱ τύραννοι:.... *ut rite et more maiorum iudicio reddito et utrimquesecus allegationibus examinatis civiliter sententia promeretur nec ad instar barbaricae feritatis vel tyrannicae impotentiae damnaretur aliquis inauditus et in pace placida tam dirum saeculo proderetur exemplum.* (10, 6, 4).

5. Ἀποδεικτικὰ μέσα-μάρτυρες.

Σὲ ἐξαιρετικὰ περιπτώσεις καλοῦνται ἑπτὰ μάρτυρες νὰ διαπιστώσουν τὸ γεγονός καὶ νὰ τὸ δηλώσουν ἐγγράφως: *ibi corpus splendentibus linteis coopertum introductis quibusdam septem testibus manu revelat et diutine insuper flecto obtestata fidem praesentium singula demonstrat anxie verba concepta de industria quodam tabulis praenotante*: (2, 24, 2).

6. Ἡ ἀρχὴ τῆς χρήσης βασάνων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀλήθειας.

Σύμφωνα μὲ τὰ ἀναφερόμενα στὸ ἑνατο κεφάλαιο τοῦ τρίτου βιβλίου καὶ στὸ δέκατο κεφάλαιο τοῦ δεκάτου βιβλίου οἱ Ἕλληνες (καὶ οἱ Ρωμαῖοι) βασάνιζαν τοὺς ἀνακρινόμενους μὲ τὸν τροχό, τὸν ἱππίσκο, τὸ μαστίγιον, τὴ φωτιά καὶ ἄλλα μέσα, προκειμένου νὰ ὁμολογήσουν τὴν ἀλήθεια: *Nec mora, cum ritu Graeciensi ignis et rota, tum omne flagrorum genus inferuntur.* (3, 9, 1). *nec rota vel eculeus more Graecorum tormentis eius apparata iam deerant. sed offirmatus mira praesumptione nullis verberibus ac ne ipso quidem succumbit igni.* (10, 10, 4).

7. Ἡ ἀναζήτησις συνενόχων ἀπὸ τὸ δικαστήριον στὴν περίπτωση μεγάλων καὶ περίεργων κακούργημάτων:

"De scelere quidem, quod serio vindicandum est, nec ipse, qui commisit, potest diffiteri. sed una tantum subsiciva sollicitudo nobis relicta est, ut ceteros socios tanti facinoris requiramus. nec enim veri simile est hominem solitarium tres tam validos evitasse iuvenes. (3, 8, 5-6).

8. Ἡ θεοκρισία

Αὕτῃ προτείνεται ὡς δικονομικὸ μέσο ἀποδείξεως τῆς ἀθωότητος γυναικάς, πού ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν σκότωσε αὐτὴ τὸν ἄντρα της: *Ergo igitur senex ille: "Veritatis arbitrium in divinam providentiam reponamus"*. (2, 28, 1).

9. Διαδικασία

Στῇ συνέχεια τοῦ ἀναφερθέντος παραπάνω χωρίου 10, 6, 4 μνημονεύονται διατάξεις πού ἀφοροῦν τῇ θέσῃ στὴν ὁποία ἀθούνται οἱ δικαστὲς κατὰ τὴ δίκη ἀνάλογα μὲ τὸ ἀξίωμά τους. Ἐπειτα ἀναφέρεται ὅτι ὁ κήρυκας καλεῖ πρῶτα τὸν κατήγορο νὰ καταθέσῃ, μετὰ τὸν κατηγορούμενο κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ δικηγόροι καλοῦνται νὰ τοὺς ὑπερασπισθοῦν χωρὶς γενικότητες καὶ συναισθηματισμούς: *quibus protinus dignitatis iure consueta loca residentibus rursus praeconis vocatu primus accusator incedit. tunc demum clamatus inducitur etiam reus et exemplo legis Atticae Martiique iudicii causae patronis denuntiat praeco neque principia dicere neque misericordiam commovere* (10, 7, 1-2).

Στὴν ἴδια κατηγορία τῆς διαδικασίας ἀνήκει ἡ διάταξη, πού ἀκολουθεῖ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κατ' ἔθος οἱ δικαστὲς ἔρριχναν τὴν ψῆφο τους σὲ ὀρειχάλκινη ψηφοδόχο: *Cum iam sententiae pares cunctorum stilis ad unum sermonem congruentibus ex more perpetuo in urnam aeream deberent coici...* (10, 8, 2).

Ἐξετάζουμε στὴ συνέχεια ἐν συντομίᾳ τὴν περίπτωσι II τοῦ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου:

II. ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

α. Ἀστικὸ δίκαιο

1. Οἰκογενειακὸ δίκαιο.

Στὸν τομέα αὐτὸν τοῦ δικαίου μνημονεύουμε τὶς ἐξῆς διατάξεις:

α. Γάμος-διαζύγιο

Τοὺς ρωμαίκοὺς τύπους διαζυγίου καὶ γάμου μὲ *confarreatio* συναντοῦμε στὸ ἐξῆς χωρίο:

"*Tu quidem*", inquit, "*ob istud tam dirum facinus confestim toro meo divorte tibi res tuas habeto; ego vero sororem tuam*" —*et nomen, quo tu censeris, aiebat*— "*iam mihi confarreatis nuptiis coniugabo*". 5, 26, 6-7).

β. Γνησιότης τέκνων.

Τὰ παιδιὰ ἐθεωροῦντο ὡς νόθα, ὅταν ὁ γάμος γινόταν μεταξὺ γονέων ἄνισαν ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴ τάξη, χωρὶς μάρτυρες καὶ χωρὶς τὴν ἔγκρισιν τοῦ πατέρα

τους (*pater familias*) *quanquam inepta ego <quae> frustra filium dicam; impares enim nuptiae et praeterea in villa sine testibus et patre non consentiente factae legitimae non possunt videri; ac per hoc spurius iste nascetur, si tamen partum omnino perferre te patiemur.* (6, 9, 6).

2. Κληρονομικό δίκαιο.

Στήν κατηγορία αυτή εντάσσεται το άνωτέρω μνημονευθέν παράδειγμα της άνόσιας και κακούργας γυναίκας που δολοφόνησε με δηλητήριο τόν άνδρα της για να κληρονομήσει την περιουσία του, την όποία ή μοιχαλίδα θα ξεκοκκάλιζε μαζί με τόν μοιχό φίλο της. (2, 27, 2 κ.έξ)⁴.

Έξ αυτού συμπεραίνεται ότι ή σύζυγος κληρονομούσε και έξ άδιαθέτου τόν σύζυγό της, άν και δέν αποκλείεται τελείως ή περίπτωση να ύπήρχε διαθήκη, την όποία έγνώριζε ή μοιχαλίδα. Τούτο όμως φαίνεται λιγότερο πιθανό.

β. Έμπορικό δίκαιο.

Το τμήμα αυτό του ιδιωτικού δικαίου, που περιλαμβάνει κανόνες οί όποίοι ρυθμίζουν τις έμπορικές σχέσεις, αλλά άπτεται και διατάξεων δημοσίου δικαίου, δικονομίας και ποινικού δικαίου, δέν φαίνεται να άπουσιάζη από τις «Μεταμορφώσεις». Για παράδειγμα αναφέρεται ή περίπτωση του άθεμίτου έμπορικού κέρδους και άισχροκέρδειας στην πώληση ψαριών σε ύπερβολική τιμή που τιμωρείται από τόν έπί του έπισιτισμού και συνάμα άγορανόμο της Υπάτης, διότι σүн τοίς άλλοις έτσι βλάπτεται και ό τουρισμός της πόλης: *...forum cupidinis peto inque eo piscatum opiparem expositum video et percontato pretio, quod centum nummis indicaret, aspernatus viginti denariis praestinavi. inde me commodum egredientem continatur Pythias condiscipulus apud Athenas Atticas meus, ...ait... «Annonam curamus...et aedilem gerimus..» demonstro seniculum; in angulo sedebat. quem confestim pro aedilitatis imperio voce asperissima increpans "Iam iam", inquit, "nec amicis quidem nostris vel omnino ullis hospitibus parcitis, quod tam magnis pretiis pisces frivolos indicatis et florem Thessalicae regionis ad instar solitudinis et scopuli edulium caritate deducitis? sed non impune, iam enim faxo scias, quem ad modum sub meo magisterio mali debeant coerceri".* (1, 24, 4-25, 4).

4. Βλ. Άνωτέρω τά περί ποινικού δικαίου (β3: περίπτωση μοιχείας).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἀπὸ τὶς προαναφερθεῖσες περιπτώσεις φαίνεται σαφῶς ὅτι τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀπουληίου περιέχει στοιχεῖα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ διαντίδραση καὶ τὴ βασικὴ λειτουργία τῆς ποῦ εἶναι τὸ δίκαιο. Ἐπίσης μᾶς παρέχει ὕλικὸ ποὺ ἀνήκει στὸν ἀξιακὸ κώδικα τῆς ἐξεταζόμενης περιοχῆς. Καὶ τοῦτο εἶναι φυσικόν. Ὁ συγγραφέας δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαρνηθῇ τελείως τοὺς θεσμοὺς καὶ τὶς ἀξίες τῆς κοινωνίας μέσα στὴν ὁποία ζῇ ἢ γιὰ τὴν ὁποία γράφει. Διότι κάτι τέτοιο θὰ καθιστοῦσε μὴ ἀληθοφανὲς καὶ ἐξωπραγματικὸ τὸ μυθιστόρημά του, πράγμα ποὺ οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς δὲν τὸ ἐπιθυμοῦν ἢ δὲν μποροῦν νὰ τὸ ἐπιτύχουν.